

Алла Дворніченко

кандидатка юридичних наук,
старша викладачка кафедри публічного управління,
права та гуманітарних наук
Херсонського державного аграрно-економічного університету
(Кропивницький, Україна)
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0004-3576-7129>
shevcheko.alla@gmail.com

УДК 347.77.025:004.8

ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ РЕГУЛЮВАННЯ ЦИФРОВОГО СЕРЕДОВИЩА

Анотація. У сучасних умовах стрімкої цифровізації українського суспільства постає нагальна необхідність адекватного цивільно-правового регулювання цифрового середовища. Інтернет-простір, електронна комерція, цифрові платформи, соціальні мережі, віртуальні активи, штучний інтелект – це нові феномени, які формують принципово нові правовідносини, що не завжди можуть бути врегульовані класичними цивільно-правовими інструментами. Перед традиційними категоріями цивільного права (власність, зобов'язання, договір, шкода) постають виклики, які потребують їхнього переосмислення в умовах цифрової реальності. Виникає потреба у створенні збалансованої моделі правового регулювання, яка б забезпечувала захист прав учасників цифрових правовідносин, сприяла інноваціям та забезпечувала технологічну нейтральність.

Метою статті є здійснення цілісного аналізу сучасного стану цивільно-правового регулювання цифрового середовища в Україні, визначення його особливостей, проблем і перспектив у контексті правової інтеграції з Європейським Союзом, а також формулювання практичних рекомендацій щодо подальшого вдосконалення законодавства з урахуванням кращих європейських і американських практик.

У процесі дослідження авторка використала методи порівняльного правознавства, системного аналізу, логічної інтерпретації норм чинного законодавства, а також аналіз судової практики. Новизною дослідження є комплексне бачення цифрового середовища як об'єкта цивільно-правового регулювання з урахуванням новітніх законодавчих змін, зокрема ухвалення законів України “Про цифровий контент та цифрові послуги”, “Про електронну комерцію”, “Про електронну ідентифікацію та електронні довірчі послуги”, “Про віртуальні активи”.

Основними результатами дослідження стали: 1) окреслення еволюції цивільно-правових підходів до регулювання цифрових правовідносин в Україні; 2) аналіз нормативно-правових актів, що визначають статус цифрових речей, електронних договорів, електронного підпису, обробки персональних даних; 3) узагальнення судової практики щодо допустимості електронних доказів, відповідальності за онлайн-порушення, захисту прав споживачів у цифровому середовищі; 4) порівняння українських норм із законодавством ЄС (GDPR, eIDAS, DSA) і США (E-SIGN, UETA, CCPA) з метою виявлення спільного й відмінного.

У висновках констатовано, що Україна перебуває на етапі активної гармонізації свого цивільного законодавства з європейськими стандартами, однак залишаються невирішени-

© Алла Дворніченко, 2025

Алла Дворніченко

ми питання щодо захисту персональних даних, цивільної відповідальності у випадках застосування штучного інтелекту, правового статусу цифрових платформ. Запропоновано шляхи вдосконалення: ухвалення GDPR-подібного закону про персональні дані; розробка чітких норм щодо відповідальності за шкоду, завдану внаслідок кіберінцидентів; розвиток механізмів цифрової ідентифікації та довірчих послуг; підвищення цифрової обізнаності суддів.

Стаття становить інтерес для науковців, правників, законодавців і всіх, хто працює у сфері правового забезпечення цифрової трансформації суспільства, оскільки узагальнює теоретичні підходи, аналізує практику правозастосування та пропонує конкретні правові механізми адаптації цивільного права до цифрової епохи.

Ключові слова: цифрове середовище; цивільне право; цифрове середовище; електронна комерція; електронний підпис; персональні дані; віртуальні активи; цифрова ідентифікація.

Стрімка цифровізація усіх сфер життя породжує нові суспільні відносини, що виникають і розвиваються у цифровому середовищі. Це цифрове середовище охоплює інтернет-простір, інформаційно-комунікаційні технології, електронну комерцію, соціальні мережі та інші форми взаємодії, які існують виключно онлайн. Виникає потреба в належному правовому регулюванні цих відносин, аби забезпечити визначеність і захист прав учасників цифрових правочинів. Актуальність проблеми зумовлена тим, що традиційні категорії цивільного права (договір, власність, зобов'язання тощо) стикаються з якісно новими об'єктами та явищами – такими, як цифрові речі, віртуальні активи, електронні договори, персональні дані в онлайн-середовищі. У теоретичному контексті це потребує переосмислення правових понять і розробки нової правової семантики для адекватного відображення цифрових реалій.

У практичному аспекті важливо створити умови, за яких права та інтереси громадян і бізнесу будуть ефективно захищені в цифровому просторі, а правові механізми – сприяти інноваціям, а не стримувати їх. Тож постає науково-практичне завдання – адаптувати норми цивільного права до потреб цифрової економіки, забезпечивши баланс між стимулюванням цифрових технологій і захистом прав учасників цивільних відносин у цифровому середовищі.

Україна, прагнучи інтегруватися до Європейського Союзу, активно впроваджує цифрові рішення (державні електронні сервіси, концепцію “держава в смартфоні”) та гармонізує законодавство зі стандартами ЄС. Це висуває додаткові вимоги до правового регулювання: необхідно узгодити національні норми з європейськими підходами, водночас враховуючи власні реалії. Проблема набуває особливого значення з огляду на зростання кількості електронних правочинів, онлайн-торгівлі, обігу цифрового контенту і даних. Відсутність чітких правил може призвести до правової невизначеності, зловживань, порушення прав споживачів та інших учасників цивільних відносин. Тож актуальність теми зумовлена необхідністю забезпечити ефективне цивільно-правове регулювання цифрового середовища, що є не-

від'ємною складовою сучасного суспільства. Це завдання є важливим як для наукової спільноти (для розвитку теорії цифрового права), так і для практиків – законодавців, суддів, адвокатів, бізнесу та користувачів цифрових послуг.

Проблематика правового регулювання цифрового середовища привертає значну увагу науковців і законодавців в останні роки. Українські дослідники закладають теоретичні підвалини для розуміння нових правових категорій. Зокрема, І. Безклубий здійснює комплексний аналіз поняття “цифрове середовище”, акцентуючи увагу на появі віртуальних речей – благ, що існують винятково у цифровій формі, але можуть бути об’єктами цивільних прав та оборотоздатними в цивільному обігу¹. В. Анатійчук аналізує трансформацію договірної права під впливом цифрових технологій, зокрема, поширення смарт-контрактів, автоматизації укладення правочинів і використання блокчейн-систем². У науковому дискурсі також розглядаються питання юридичної сили електронних доказів, електронної ідентифікації та правових наслідків діяльності штучного інтелекту. Проте залишається відкритим питання щодо імплементації в Україні європейських підходів до захисту персональних даних (аналогічних до GDPR) – чинний закон 2010 р. потребує оновлення для відповідності сучасним вимогам. Так само дискусійними є питання відповідальності за шкоду, завдану роботизованими системами чи штучним інтелектом, визначення юрисдикції та застосовного права для транскордонних цифрових правочинів тощо. Отже, сучасна наука напрацювала базові концепти й проаналізувала чинні норми, але низка проблем ще не отримали вичерпного вирішення, що зумовлює необхідність подальших досліджень.

Метою цього дослідження є здійснення комплексного аналізу цивільно-правових аспектів регулювання цифрового середовища в Україні та розроблення практичних рекомендацій щодо вдосконалення відповідного законодавства з урахуванням найкращих світових практик, зокрема досвіду Європейського Союзу та Сполучених Штатів Америки. У межах цієї мети стаття вирішує низку завдань: визначення загальних засад і ключових тенденцій розвитку цивільного законодавства України в умовах цифрової трансформації; критичний аналіз чинної нормативно-правової бази, що регулює цифрові відносини, з виявленням її переваг і прогалин; розгляд релевантної судової практики із висвітленням основних правових позицій національних судів у спорах, що виникають у цифровому середовищі; порівняльно-правове дослідження підходів ЄС і США до регулювання електронних правочинів, цифрового контенту та захисту персональних да-

¹ І. Безклубий, ‘Правова семантика поняття “цифрове середовище”’ (2024) 127(1) Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Юридичні науки 18–22.

² В. Анатійчук, ‘Правове регулювання цифрової трансформації й цифровізації у цивільному праві України’ (09.10.2024) <<https://law.chnu.edu.ua/pravove-rehulivannia-tsyfrovoi-transformatsii-y-tsyfrovizatsii-u-tsyvilnomu-pravi>> (дата звернення 20.03.2025).

них; а також формулювання узагальнених пропозицій щодо модернізації українського цивільного законодавства у світлі викликів цифрової епохи. Отже, дослідження покликане стати теоретико-практичним підґрунтям для подальшої адаптації правового регулювання до динамічних змін цифрової реальності.

В умовах стрімкого розвитку цифрових технологій і трансформації суспільних відносин український законодавець зробив суттєвий крок у напрямі рекодифікації цивільного законодавства, закладаючи основи для формування сучасного правового порядку в цифровій сфері, що охоплює новітні об'єкти прав, цифрові послуги та електронні правочини, а також розширюючи межі традиційного цивільно-правового регулювання з урахуванням технологічних реалій.

Наступним кроком стало ухвалення спеціального закону, який деталізує режим цифрових благ. Закон України “Про цифровий контент та цифрові послуги”³ від 10 серпня 2023 р. № 3321-IX є новим для національної правової системи актом, що спрямований на захист прав споживачів цифрових продуктів. Він визначає особливості договорів про надання цифрового контенту (файлів, програмного забезпечення, аудіо-, відеоконтенту тощо) та цифрових послуг (онлайн-сервіси, хмарні послуги та ін.). Зокрема, закон встановлює вимоги щодо належної якості цифрового контенту, можливості оновлення програмного забезпечення, права споживача на розірвання договору і відшкодування коштів у разі невідповідності контенту заявленим характеристикам або істотних недоліків. Цим законом українське законодавство фактично імплементує норми права ЄС у сфері цифрових договорів (аналогічні положення містяться в Директиві (ЄС) 2019/770 про деякі аспекти договорів про надання цифрового контенту та послуг⁴).

Важливо, що дія Закону № 3321-IX поширюється лише на відносини між виконавцем і споживачем цифрового контенту / послуги, тобто має споживче спрямування. Відносини між бізнес-суб'єктами щодо цифрових продуктів переважно продовжують регулюватися загальними нормами цивільного та господарського законодавства (наприклад, положення Цивільного кодексу України⁵ про купівлю-продаж, надання послуг тощо, адаптовані до електронної форми). Поряд із цим Закон “Про електронну комерцію”⁶ від 3 вересня 2015 р. № 675-VIII встановлює правові засади здійснення правочинів у інтернеті. Він закріплює визначення електронного правочину,

³ Про цифровий контент та цифрові послуги: Закон України від 10 серпня 2023 р. № 3321-IX <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3321-20#Text>> (дата звернення 20.03.2025).

⁴ Directive (EU) 2019/770 of the European Parliament and of the Council of 20 May 2019 on certain aspects concerning contracts for the supply of digital content and digital services <<https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2019/770/oj>> (accessed 17.03.2025).

⁵ Цивільний кодекс України: Закон України від 16 січня 2003 р. № 435-IV <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>> (accessed 17.03.2025).

⁶ Про електронну комерцію: Закон України від 3 вересня 2015 р. № 675-VIII <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/675-19#Text>> (дата звернення 20.03.2025).

електронного повідомлення, регулює порядок укладення договорів шляхом обміну електронними повідомленнями. Важливим положенням є визнання юридично важливими електронних повідомлень за умови, що вони містять необхідні реквізити (електронний підпис, печатку тощо), а також визначення моменту укладення електронного договору.

Цей закон забезпечив легітимність інтернет-торгівлі та електронних угод в Україні, усунувши невизначеність щодо того, чи прирівнюється, наприклад, оферта на вебсайті або акцепт електронним листом до класичних правочинів. Натепер суб'єкти електронної комерції зобов'язані надавати споживачам повну інформацію про товар / послугу, умови оплати й доставки, мають гарантувати можливість відмови та повернення товару тощо.

Отже, законодавство адаптувало загальні принципи договірних права до специфіки онлайн-угод, забезпечивши баланс між гнучкістю електронної комерції та захистом прав споживачів.

Особливе значення для цивільного обігу в цифровому середовищі має питання ідентифікації та автентифікації учасників. З цією метою діє Закон України “Про електронну ідентифікацію та електронні довірчі послуги”⁷ від 5 жовтня 2017 р. № 2155-VIII. Він запровадив правові механізми використання електронного підпису і печатки різних видів. Згідно з цим законом кваліфікований електронний підпис (що базується на сертифікаті, виданому акредитованим центром сертифікації) юридично прирівняний до власноручного підпису (ч. 4 ст. 18). Це означає, що документи, підписані належним електронним підписом, мають таку саму силу, як і паперові, підписані від руки.

Закон визначає також інші довірчі послуги – печатки, електронні часові мітки, послуги автентифікації вебсайтів – які забезпечують довіру до електронних транзакцій. По суті, цей акт імплементував в Україні норми Регламенту ЄС № 910/2014 (eIDAS)⁸, створивши умови для транскордонного визнання електронних довірчих послуг. Наслідком є можливість укладати будь-які цивільно-правові договори дистанційно, без паперових копій, та подавати електронні докази до суду. Варто зазначити, що судова практика підтримує важливість електронного підпису: так, Верховний Суд у постанові від 28.12.2019 у справі № 922/788/19 наголосив, що електронне листування без накладення електронного цифрового підпису не може бути визнане належним доказом правочину – адже відсутність підпису означає, що документ офіційно не створений⁹. Цей підхід стимулює учасників електронного

⁷ Про електронну ідентифікацію та електронні довірчі послуги: Закон України від 5 жовтня 2017 р. № 2155-VIII <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2155-19#Text>> (дата звернення 26.03.2025).

⁸ Regulation (EU) No 910/2014 of the European Parliament and of the Council of 23 July 2014 on electronic identification and trust services for electronic transactions in the internal market and repealing Directive 1999/93/EC <<http://data.europa.eu/eli/reg/2014/910/oj>> (accessed 26.03.2025).

⁹ Постанова Верховного Суду у справі № 922/788/19 від 28 грудня 2019 р. <<https://verdictum.ligazakon.net/document/86717260>> (дата звернення 26.03.2025).

обігу використовувати надійні засоби ідентифікації, аби їхні домовленості мали юридичну силу.

Ще одним ключовим напрямом регулювання є захист інформаційних прав фізичних осіб у цифровому середовищі. До них належать право на приватність та на захист персональних даних. Закон України “Про захист персональних даних”¹⁰ від 1 червня 2010 р. № 2297-VI встановив загальні рамки обробки персональних даних: вимагається отримання згоди суб’єкта на обробку, визначено його права (доступ до даних, виправлення, припинення обробки тощо), обов’язки володільців баз даних щодо захисту інформації від несанкціонованого доступу. Однак з часу його прийняття цифрові технології далеко просунулися вперед: сьогодні великі обсяги персональних даних обробляються різноманітними онлайн-сервісами, мобільними додатками, соціальними мережами, часто – автоматично й через кордони.

У відповідь на ці виклики Європейський Союз ухвалив у 2016 р. Загальний регламент (GDPR)¹¹, який установив суворі вимоги та принципи обробки даних (прозорість, мінімізація, цільове використання, відповідальність контролера даних тощо) і значні санкції за порушення. Україна, наближаючись до європейських стандартів, готує новий законопроект про захист персональних даних, що має гармонізувати наше регулювання з GDPR. Поки ж в Україні практичний захист цих прав здійснюється за допомогою поєднання норм цивільного, адміністративного та кримінального права. Громадяни, права на приватність яких порушено (наприклад, незаконним поширенням їхніх персональних даних), можуть вимагати в судовому порядку відшкодування моральної (немайнової) шкоди на підставі статей 16, 23 Цивільного кодексу України. Такі справи ще не набули великого поширення, проте є поодинокі рішення, де суди стали на захист потерпілих від витоку чи неправомірного використання персональних даних, присуджуючи компенсацію.

Натепер значну роль у сфері персональних даних відіграє Уповноважений Верховної Ради з прав людини (омбудсмен), до якого звертаються зі скаргами на порушення у цій сфері. Окремо варто згадати Закон України “Про віртуальні активи”¹² від 17 лютого 2022 р. № 2074-IX, хоча він більше тяжіє до сфери фінансового регулювання, ніж власне цивільного. Цей закон визначає правовий статус віртуальних активів, до яких належать криптовалюти, токени та інші одиниці, що існують у розподілених реєстрах (блокчейнах). Закон встановлює, що віртуальні активи можуть бути як незабезпечені (наприклад, Bitcoin, інші криптовалюти без прив’язки до реального забезпечення), так і забезпечені (токени, що підтверджують майнові чи інші

¹⁰ Про захист персональних даних: Закон України від 1 червня 2010 р. № 2297-VI <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2297-17#top>> (дата звернення 20.03.2025).

¹¹ Регламент Європейського Парламенту і Ради (ЄС) 2016/679 від 27 квітня 2016 р. про захист фізичних осіб у зв’язку з опрацюванням персональних даних і про вільний рух таких даних, та про скасування Директиви 95/46/ЄС (Загальний регламент про захист даних) <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_008-16#Text> (дата звернення 17.03.2025).

¹² Про захист персональних даних (н 10).

права на певні об'єкти). Обіг таких активів допускається через спеціальних постачальників послуг (криптові біржі, кастодіанів), діяльність яких підлягає державному регулюванню. Хоча цей закон і не вносить змін до Цивільного кодексу України, він де-факто визнає можливість цивільного обороту віртуальних активів, тобто укладення угод купівлі-продажу, зберігання, довірчого управління ними. Отже, правова система України поступово охоплює навіть найбільш інноваційні об'єкти цифрової економіки, інтегруючи їх у поле правового регулювання.

Варто зауважити, що судова система України лише формує практику розгляду спорів, пов'язаних із цифровим середовищем, але певні правові позиції вже існують. Зазначена вище постанова Верховного Суду у справі № 922/788/19 (спір про виконання електронного договору поставки)¹³ є важливим “прецедентом”: суд чітко вказав, що електронний документ без належного підпису не має юридичної сили письмового доказу. Відповідно для підтвердження факту укладення договору онлайн сторонам слід надавати докази з кваліфікованим електронним цифровим підписом (далі – ЕЦП) або інші належним чином засвідчені електронні докази (наприклад, електронну копію листування, завірену ЕЦП). Ця практика відповідає положенням процесуального законодавства, яке з 2018 р. прямо допускає електронні докази (ст. 96 Цивільного процесуального кодексу України¹⁴) і вимагає, щоб електронні документи подавалися в оригіналі або у формі електронної копії, засвідченої електронним підписом особи, яка її подає. Тож суди поступово напрацьовують критерії допустимості електронних доказів і дотримуються принципу технологічної нейтральності: головне, аби було дотримано вимог закону щодо форми та автентичності, а носій (цифровий чи паперовий) значення не має.

Інший пласт судової практики стосується захисту прав споживачів у сфері електронної комерції. Споживачі нерідко звертаються до суду з вимогами щодо неналежної якості товарів, придбаних онлайн, або порушення права на повернення товару протягом встановленого терміну. Суди при розгляді таких спорів, як правило, застосовують норми закону “Про захист прав споживачів” у поєднанні із Законом “Про електронну комерцію”. Практика підтверджує, що електронна форма договору купівлі-продажу не применшує прав споживача: так, якщо інтернет-магазин не надав повної інформації про товар або не забезпечив можливість повернення протягом 14 днів, споживач виграє спір на тих самих підставах, що і в офлайновій ситуації. Електронні чеки, квитанції про оплату онлайн, скріншоти замовлення визнаються належними доказами укладення договору.

¹³ Постанова Верховного Суду у справі № 922/788/19 від 28 грудня 2019 р. (н 9).

¹⁴ Цивільний процесуальний кодекс України: Закон України від 18 березня 2004 р. № 1618-IV <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text>> (дата звернення 19.03.2025).

Важливою категорією є спори щодо *поширення інформації в інтернеті*, зокрема, про захист честі, гідності та ділової репутації, а також приватності. Суди розглядали справи, де позивачі вимагали спростування недостовірної інформації, опублікованої на вебсайтах або в соціальних мережах. Зокрема, у справі № 344/8439/23 Івано-Франківський міський суд дійшов висновку про наявність порушення немайнових прав позивача внаслідок поширення неправдивих відомостей у соціальній мережі Facebook¹⁵. У рішенні суд кваліфікував дії відповідача як неправомірне поширення недостовірної, негативно забарвленої інформації, що вплинула на суспільне сприйняття особи позивача. Суд не лише встановив юридичний факт поширення недостовірної інформації, а й зобов'язав відповідача вчинити активні дії щодо її спростування, що відповідає загальним принципам відновлення порушеного немайнового блага шляхом публічного вибачення або усунення наслідків правопорушення.

Примітно, що українські суди наразі дотримуються підходу, що інтернет-провайдер чи платформа не несуть автоматично відповідальності за контент третіх осіб, якщо на вимогу не було доведено їхньої прямої участі у його поширенні. Це корелює з принципами європейської Директиви про електронну комерцію¹⁶ 2000/31/ЄС та новітнього Акта про цифрові послуги¹⁷, які звільняють посередників від відповідальності за чужу інформацію за певних умов. Водночас автори образливих чи наклепницьких висловлювань у мережі можуть бути притягнуті до відповідальності на загальних засадах деліктного права – зобов'язані спростувати інформацію і відшкодувати моральну шкоду.

Щодо персональних даних судова практика тільки формується. Є рішення, в яких суди визнавали неправомірним включення персональних даних особи до відкритих реєстрів без її згоди, або, наприклад, стягували компенсацію з колекторської фірми за публічне розголошення персональних даних боржника. Прецедентами в майбутньому можуть стати спори, пов'язані з витоками даних (компенсація потерпілим від хакерських атак, якщо компанія – володілець бази не забезпечила належного захисту), або з цільовою рекламною розсилкою без згоди (спам як порушення права на приватність). Такі категорії справ вже давно розглядаються судами країн ЄС, й у міру оновлення нашого законодавства аналогічні позови стануть можливими і в Україні. Отже, судова практика підтверджує основні тенденції: вимогу до-

¹⁵ Рішення Івано-Франківського міського суду Івано-Франківської області у справі № 344/8439/23 від 14.06.2023 <<https://reyestr.court.gov.ua/Review/111520658>> (дата звернення 19.03.2025).

¹⁶ Директива 2000/31/ЄС Європейського Парламенту та Ради “Про деякі правові аспекти інформаційних послуг, зокрема, електронної комерції, на внутрішньому ринку” (“Директива про електронну комерцію”) від 8 червня 2000 р. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_224#Text> (дата звернення 17.03.2025).

¹⁷ Regulation (EU) 2022/2065 of the European Parliament and of the Council of 19 October 2022 on a Single Market for Digital Services and amending Directive 2000/31/EC (Digital Services Act) <<http://data.europa.eu/eli/reg/2022/2065/oj>> (accessed 17.03.2025).

тримання формальних умов для дійсності електронних правочинів (підпис, автентифікація), забезпечення рівності прав онлайн-споживачів з офлайн, а також поступове застосування загальних норм відповідальності до цифрових правопорушень. Українські суди нерідко посилаються на міжнародні стандарти та рішення Європейського суду з прав людини у справах, пов'язаних з інтернетом, що сприяє формуванню узгодженої з європейськими підходами юриспруденції.

У контексті здійснюваного дослідження доцільним видається поглиблений аналіз підходів Європейського Союзу та Сполучених Штатів Америки до регулювання цифрового середовища, зокрема в аспекті цивільно-правових відносин. Так, Європейський Союз (ЄС) протягом останніх двох десятиліть сформував доволі цілісну систему регулювання цифрового середовища, яка впливає і на національні правопорядки держав-членів, й на країни, що прагнуть до інтеграції. Характерною рисою європейського підходу є активне нормотворення на рівні регламентів і директив, спрямованих на уніфікацію правил у цифровій економіці та захист прав користувачів.

Прикладом є вже згаданий Регламент (ЄС) № 910/2014 (eIDAS)¹⁸, що запровадив єдині вимоги до електронних підписів та ідентифікації у всьому ЄС – саме його положення були відтворені у нашому законі про довірчі послуги. Інший знаковий акт – Регламент (ЄС) 2016/679 (GDPR)¹⁹, який набув чинності у 2018 р. і встановив жорсткі стандарти захисту персональних даних у цифровому середовищі. GDPR визнаний “золотим стандартом” приватності, він посилив контроль громадян над своїми даними та зобов'язав компанії (включно з глобальними ІТ-гігантами) впровадити високі заходи безпеки та прозорі політики обробки даних. Хоча Україна не є членом ЄС, дія GDPR екстериторіальна – вона поширюється, якщо українська компанія обробляє дані осіб з ЄС. Отже, європейські правила де-факто стають міжнародним бенчмарком, й Україна прагне їх дотримуватися, щоб полегшити обмін даними з ЄС та захистити своїх громадян.

У сфері цифрових контрактів ЄС також оновив законодавство: прийнято Директиву (ЄС) 2019/770 про цифровий контент²⁰ та Директиву (ЄС) 2019/771 про продаж товарів²¹, які враховують специфіку продуктів з цифровими елементами. Перша з названих директив фактично дала основу для нашого закону про цифровий контент: у ній встановлено, що цифровий товар має відповідати критеріям якості та безпечності, надавач повинен забезпечувати необхідні оновлення, а у разі невідповідності – споживач має право на виправлення ситуації або розірвання договору.

¹⁸ Regulation (EU) No 910/2014 of the European Parliament and of the Council of 23 July 2014 (n 8).

¹⁹ Регламент Європейського Парламенту і Ради (ЄС) 2016/679 від 27 квітня 2016 р. (n 11).

²⁰ Directive (EU) 2019/770 of the European Parliament and of the Council of 20 May 2019 (n 4).

²¹ Директива Європейського Парламенту і Ради (ЄС) 2019/771 від 20 травня 2019 р. про деякі аспекти, що стосуються договорів про продаж товарів, про внесення змін до Регламенту (ЄС) 2017/2394 і Директиви 2009/22/ЄС та про скасування Директиви 1999/44/ЄС <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_026-19#Text> (дата звернення 17.03.2025).

Окремо слід відзначити новітні ініціативи ЄС – Акт про цифрові послуги (DSA)²² та Акт про цифрові ринки (DMA)²³, ухвалені у 2022 р. DSA спрямований на регулювання роботи онлайн-платформ і сервісів, визначає їхні обов'язки щодо модерації контенту, прозорості алгоритмів, захисту користувачів від незаконного контенту. Хоча ці питання більше стосуються публічно-правового регулювання (між державою та платформами), вони опосередковано впливають і на цивільно-правові відносини, оскільки визначають середовище, в якому взаємодіють приватні особи (наприклад, користувацькі угоди платформ повинні відповідати вимогам DSA). DMA, своєю чергою, стосується запобігання зловживанням з боку найбільших цифрових компаній (так званих воратарів ринку) – щоб забезпечити конкуренцію і вибір для споживачів.

Для України досвід впровадження DSA/DMA цікавий тим, що в майбутньому при зростанні нашого цифрового ринку подібні правила можуть стати необхідними для інтеграції з Єдиним цифровим ринком ЄС. На рівні принципів у Європі закріплено, що права людини мають однаково захищатися офлайн і онлайн. Цей підхід відображений у резолюціях ООН і документах Ради Європи, підписаних і Україною. Практичний його вияв – у рішеннях Європейського суду з прав людини, які визнають, що, наприклад, свобода вираження поглядів у інтернеті захищається ст. 10 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод²⁴, так само, як і в традиційних медіа, а право на приватне життя (ст. 8 Конвенції)²⁵ охоплює захист персональних даних. Ці стандарти впливають на тлумачення цивільно-правових норм національними судами (особливо у справах щодо дифамації онлайн, захисту честі або щодо недоторканності приватного життя).

Сполучені Штати Америки (США) демонструють інший підхід до регулювання цифрових відносин, який історично ґрунтується на поєднанні ринкової саморегуляції та секторального законодавства. У США немає єдиного кодифікованого цивільного або комерційного кодексу на федеральному рівні, що охоплював би усі цифрові аспекти. Натомість існує ряд законів, спрямованих на окремі проблеми, а значна частина питань вирішується на основі прецедентного права (case law) та практики судів. Наприклад, ще у 2000 р. був прийнятий Закон про електронні підписи у глобальній та національній торгівлі²⁶ (E-SIGN Act), який на федеральному рівні закріпив дійсність електронних підписів і документів. Він проголосив, що підпис

²² Regulation (EU) 2022/2065 of the European Parliament and of the Council of 19 October 2022 (n 17).

²³ Regulation (EU) 2022/1925 of the European Parliament and of the Council of 14 September 2022 on contestable and fair markets in the digital sector and amending Directives (EU) 2019/1937 and (EU) 2020/1828 (Digital Markets Act) <<http://data.europa.eu/eli/reg/2022/1925/oj>> (accessed 17.03.2025).

²⁴ Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) (Європейська конвенція з прав людини) <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text> (дата звернення 17.03.2025).

²⁵ 68/167. The right to privacy in the digital age, Resolution adopted by the General Assembly on 18 December 2013 <https://digitallibrary.un.org/record/764407/files/A_RES_68_167-EN.pdf> (accessed 17.03.2025).

²⁶ Electronic Signatures in Global and National Commerce Act, Public Law 106-229, 30.06.2000 <<https://www.congress.gov/106/plaws/publ229/PLAW-106publ229.pdf>> (accessed 04.03.2025).

або договір не можуть бути визнані недійсними лише через те, що вони в електронній формі – тобто встановив принцип рівності електронних і паперових документів. Паралельно в більшості штатів діє Уніфікований закон про електронні трансакції²⁷ (UETA), що також сприяє уніфікації правил для електронних контрактів.

Отже, базові умови для електронної комерції в США були створені приблизно одночасно з європейськими, хоча шляхом не регламенту ЄС, а через федеративне узгодження законів штатів. У галузі захисту персональних даних підхід США різко відрізняється від європейського. Як зазначають аналітики, у США немає всеосяжного загальнонаціонального закону про приватність, натомість діє мозаїка з федеральних галузевих законів та законів штатів.

На федеральному рівні прийнято окремі акти: наприклад, Закон про захист приватності дітей в інтернеті²⁸ (COPPA), Закон Гремма-Ліча-Блілі про фінансову приватність²⁹, Закон HIPAA щодо медичної інформації³⁰, Закон FAIR Credit Reporting про кредитну історію³¹ тощо. Кожен із них регулює свою сферу й установлює вимоги до захисту даних у цій сфері. Деякі штати, особливо Каліфорнія, пішли шляхом ухвалення власних усебічних законів про приватність (наприклад, Каліфорнійський закон про захист споживчих даних – CCPA, оновлений як CPRA). Проте на загальнонаціональному рівні єдиних правил, аналогічних до GDPR, досі немає – спроби ухвалити федеральний закон неодноразово обговорювалися, але не увінчалися успіхом.

Для громадян США це означає, що захист їхніх цифрових даних залежить від того, у якій юрисдикції вони перебувають і яку саме сферу життя це зачіпає. З точки зору бізнесу, американські компанії мають більше свободи в обробці даних (порівняно з ЄС), але водночас мусять дотримуватися розрізнених вимог різних законів, а також міжнародних зобов'язань (як-от нещодавно прийнята Рамка “Trans-Atlantic Data Privacy”³² для передачі даних між ЄС і США).

Щодо відповідальності інтернет-посередників у США існує ст. 230 Закону про пристойність у засобах зв'язку (Communications Decency Act, 1996), яка фактично звільняє інтернет-платформи від відповідальності за контент користувачів (за деякими винятками, як-от порушення інтелектуальних прав

²⁷ Uniform Electronic Transactions Act, Uniform Law Commission <<https://www.uniformlaws.org/committees/community-home?CommunityKey=2c04b76c-2b7d-4399-977e-d5876ba7e034>> (accessed 04.03.2025).

²⁸ Children's Online Privacy Protection Act, 15 U.S.C. §§ 6501–6506 <<https://www.ftc.gov/legal-library/browse/statutes/childrens-online-privacy-protection-act>> (accessed 04.03.2025).

²⁹ Gramm-Leach-Bliley Act, Public Law 106-102, November 12, 1999 <<https://www.govinfo.gov/content/pkg/PLAW-106publ102/pdf/PLAW-106publ102.pdf>> (accessed 04.03.2025).

³⁰ Health Insurance Portability and Accountability Act of 1996, Public Law 104-191, August 21, 1996 <<https://www.govinfo.gov/content/pkg/PLAW-104publ191/pdf/PLAW-104publ191.pdf>> (accessed 04.03.2025).

³¹ Fair Credit Reporting Act, 15 U.S.C. § 1681, revised September 2018 <https://www.ftc.gov/system/files/documents/statutes/fair-credit-reporting-act/545a_fair-credit-reporting-act-0918.pdf> (accessed 04.03.2025).

³² EU-U.S. Data Privacy Framework <<https://www.dataprivacyframework.gov>> (accessed 04.03.2025).

чи федерального кримінального права)³³. Ця норма створила сприятливі умови для розвитку таких гігантів, як Facebook, YouTube, Twitter, оскільки захистила їх від більшості позовів щодо користувацького контенту.

В Європі аналогічну ідею закріплювала Директива 2000/31/ЄС³⁴, але DSA³⁵ уточнює й підсилює зобов'язання платформ. Натомість у США останніми роками точаться дебати щодо реформи ст. 230³⁶, проте поки вона залишається чинною, визначаючи більш ліберальний режим для платформ, ніж нове європейське законодавство.

Отже, порівняльний аналіз виявляє такі тенденції: ЄС притаманний системний, уніфікований підхід з високим рівнем нормативного регулювання і акцентом на правах користувачів (приватність, споживчі права), тоді як США більше покладаються на свободу договору, саморегулювання індустрії та судові прецеденти, втручаючись законами лише точково. Для України європейська модель видається ближчою з огляду на курс на євроінтеграцію та гармонізацію законодавства. Багато європейських норм ми вже імплементували (як-от електронні підписи, захист прав споживачів цифрових послуг), інші – попереду (як GDPR-подібний закон чи підходи до регулювання штучного інтелекту). Водночас досвід США корисний з точки зору гнучкості: деякі питання ефективно вирішуються ринком без надмірної деталізації в законі, й, можливо, українському законодавцю варто зберігати баланс, не надто перевантажуючи цивільне право зарегульованістю, дозволяючи сторонам самим визначати умови у договорах.

Висновки. Наукова новизна проведеного дослідження полягає в цілісному узагальненні цивільно-правових аспектів регулювання цифрового середовища України в їхньому взаємозв'язку з європейськими та американськими підходами. У статті вперше в комплексі проаналізовано останні зміни українського законодавства (запровадження поняття цифрової речі, ухвалення спеціальних законів про цифровий контент, електронні довірчі послуги тощо) та їх практичне значення для учасників цивільних відносин. Розглянуто судову практику, яка ілюструє застосування нових норм на практиці (допустимість електронних доказів, захист прав споживачів онлайн тощо), що уможливило виявити тенденції та проблемні аспекти.

Порівняльний аналіз з законодавством і практикою ЄС і США дав змогу окреслити різні моделі регулювання: європейську – кодифіковану, орієнтовану на високі стандарти прав людини в цифровій сфері, та американську – гнучку, побудовану на прецедентах і саморегуляції. Це дало можливість побачити, яких напрямів удосконалення потребує українське право.

³³ U.S. Code § 230 – Protection for private blocking and screening of offensive material <<https://www.law.cornell.edu/uscode/text/47/230>> (accessed 04.03.2025).

³⁴ Директива 2000/31/ЄС Європейського Парламенту та Ради про електронну комерцію (n 16).

³⁵ Regulation (EU) 2022/2065 of the European Parliament and of the Council of 19 October 2022 (n 17).

³⁶ U.S. Code § 230 (n 33).

Практична значущість одержаних результатів полягає у формулюванні конкретних рекомендацій щодо розвитку законодавства та правозастосування. По-перше, доцільно прискорити імплементацію європейських стандартів захисту персональних даних – прийняття нового закону, узгодженого з GDPR, підвищить рівень приватності громадян і відкриє можливості для обміну даними з ЄС на законних підставах.

По-друге, необхідно забезпечити належну реалізацію закону про цифровий контент – розробити підзаконні акти, методичні рекомендації для бізнесу щодо типових договорів, а також для суддів – щодо вирішення спорів за цим законом, аби нові норми запрацювали ефективно.

По-третє, варто розглянути питання щодо вдосконалення механізмів відповідальності у цифровому середовищі: зокрема, запровадити норми про відшкодування шкоди, завданої внаслідок кібератак або витоку даних (щоб потерпілі мали чіткі підстави для позову), а також про відповідальність за шкоду від систем штучного інтелекту (наприклад, у рамках приєднання України до майбутнього регулювання штучного інтелекту в ЄС).

По-четверте, слід підтримувати цифрову обізнаність суддів та юристів – через навчання й узагальнення судової практики, аби уніфікувати підходи до електронних доказів, юрисдикції інтернет-спорів тощо.

Нарешті, варто зберігати принцип технологічної нейтральності законодавства: норми цивільного права мають бути сформульовані так, щоб вони охоплювали й новітні технології (IoT, блокчейн, AI), не потребуючи надмірних змін під кожен окрему інновацію. Це можливо шляхом закріплення більш загальних правил і визначень, які гнучко інтерпретуються під нові обставини.

Підсумовуючи, можна констатувати, що цифрове середовище стає повноцінною сферою реалізації цивільних прав та обов'язків, й українське законодавство робить упевнені кроки для його регулювання. Упровадження концепції цифрових речей і спеціальних законів означає визнання на рівні права тих явищ, що ще вчора були технічними новаціями. Водночас цей процес не завершений: законодавство потребує подальшого розвитку з огляду на динамічність технологій. Досвід ЄС є дороговказом у встановленні високих стандартів правового регулювання, а досвід США – застереженням щодо необхідності балансувати регулювання з інноваційною свободою. Оптимальним шляхом для України є гармонійне поєднання цих підходів. Виконання запропонованих рекомендацій сприятиме створенню сучасної, ефективної та справедливої цивільно-правової системи, здатної відповісти на виклики цифрової доби та забезпечити захист прав кожного учасника цифрових відносин.

REFERENCES

Bibliography

Journal articles

1. Bezklubyi I, 'Pravova semantyka poniattia "tsyfrovo seredovyshe"' (2024) 127(1) Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Yurydychni nauky 18–22 (in Ukrainian).

Websites

2. Anatiichuk V, 'Pravove rehuliuвання tsyfrovoy transformatsii y tsyfrovizatsii u tsyvilnomu pravi Ukrainy' (09.10.2024) <<https://law.chnu.edu.ua/pravove-rehuliuвання-tyfrovoy-transformatsii-y-tyfrovizatsii-u-tyvilnomu-pravi>> (accessed 20.03.2025).

Alla Dvornichenko

CIVIL LAW ASPECTS OF DIGITAL ENVIRONMENT REGULATION

ABSTRACT. In the current conditions of rapid digitalization of Ukrainian society, there is an urgent need for adequate civil law regulation of the digital environment. The Internet space, e-commerce, digital platforms, social networks, virtual assets, artificial intelligence – these are new phenomena that shape fundamentally new legal relationships, which cannot always be regulated by classical civil law instruments. Traditional civil law categories (property, obligations, contracts, damages) are facing challenges that require their reinterpretation in the context of digital reality. There is a need to create a balanced model of legal regulation that would ensure the protection of the rights of participants in digital legal relations, foster innovation, and guarantee technological neutrality.

The purpose of this article is to conduct a comprehensive analysis of the current state of civil law regulation of the digital environment in Ukraine, to identify its features, problems, and prospects in the context of legal integration with the European Union, as well as to formulate practical recommendations for further improvement of legislation based on the best European and American practices.

In the course of the research, the author applied methods of comparative law, system analysis, logical interpretation of current legal norms, and analysis of judicial practice. The novelty of the study lies in the comprehensive vision of the digital environment as an object of civil law regulation, taking into account recent legislative changes, including the adoption of the laws of Ukraine "On Digital Content and Digital Services", "On Electronic Commerce", "On Electronic Identification and Trust Services", "On Virtual Assets".

The main results of the study include: (1) outlining the evolution of civil law approaches to the regulation of digital legal relations in Ukraine; (2) analysis of legal acts that define the status of digital objects, electronic contracts, electronic signatures, and personal data processing; (3) summarizing judicial practice regarding the admissibility of electronic evidence, liability for online violations, and protection of consumer rights in the digital environment; (4) comparison of Ukrainian norms with the legislation of the EU (GDPR, eIDAS, DSA) and the USA (E-SIGN, UETA, CCPA) to identify similarities and differences.

The conclusions state that Ukraine is currently in the process of actively harmonizing its civil legislation with European standards. However, unresolved issues remain regarding the protection of personal data, civil liability in cases involving artificial intelligence, and the legal status of digital platforms. The article suggests the following improvements: the adoption of a GDPR-like law on personal data; the development of clear rules on liability for damage caused by cyber incidents; the advancement of digital identification and trust service mechanisms; and increasing the digital literacy of judges.

This article is of interest to scholars, lawyers, legislators, and all those working in the field of legal support for digital transformation, as it summarizes theoretical approaches, analyzes legal practice, and offers specific legal mechanisms for adapting civil law to the digital era.

KEYWORDS: digital environment; civil law; digital space; electronic commerce; electronic signature; personal data; virtual assets; digital identification.